

PROGRAMY, MANIFESTY, KONFESE

Česká teorie architektury
v letech 1900 až 1945

/Jan Michl/

*Praha
srpen 1974*

Počátky české moderní architektury /1900 - 1909/

Moto: "Účel, konstrukce a místo jsou tedy hybnou silou -
forma jejich následkem"

J. Kotěra^{1/}

Situace v době počátků české moderní architektury je poměrně přehledná, takže není těžké najít moment, kdy došlo k prvnímu významnému střetu mezi tehdejší oficiální architekturou a novým hnutím, nazývaným moderna. Toto střetnutí se odehrálo v roce 1898 na stránkách druhého ročníku časopisu VOLNÉ SMĚRY a podnětem k němu byl krátký anonymní článek,^{2/} referující o Wagnerově škole architektury na vídeňské Akademii.

V tomto sympatizujícím článku se hned na začátku jasnozřivě pravilo, že jde o školu "nesoucí se směrem moderním, se vlivem, jež nezůstane bez stop na architektonickém dění našem". Zdůrazňovalo se, že zde nejde pouze o kopírování tradičních forem a že "vůdčím měřítkem Wagnerovy školy jest vždy účel budovy, její poloha, jakož i materiál k ní použitý ..."

Polemika, kterou tato noticka vyvolala, proběhla na jaře téhož roku ve dvou následujících číslech VOLNÝCH SMĚRŮ a točila se okolo otázky, zda je pro českou architekturu vhodnější moderna /tzn. wagnerovská secese/ nebo směr národní. Hlavním argumentem oficiální architektonické obce, reprezentované značkou B-K. /Balšánek/ byl jednak poukaz na cizí, nečeský původ této nové architektury, jednak obavy o malebnost Prahy: "V rázovitých ulicích

pražských pro modernu s nekonečnými frontami, jednotvárnými fašadami, horizontálami říms není místa. Zničili bychom tím jejich malebnost a jejich charakter." Za východisko pro českou modernu prohlásil architekt Balšánek v této polemice studium české renesance.

Na podzim téhož roku, kdy proběhla zmíněná polemika, byl v té době sedmadvacetiletý Jan Kotěra, žák Otto Wagnera, jmenován učitelem speciální školy pro dekorativní architekturu na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Příštího roku /1899/ uveřejnil K.B. Mádl, tajemník této školy a významný kritik výtvarné generace devadesátých let, ve VOLNÝCH SMĚRECH delší stať, nazvanou PŘÍCHOZÍ UMĚNÍ^{3/}, již uvádí mladého Kotěru do Prahy. Při této příležitosti skicuje základní problémy a situaci současné architektury, zastává se Wagnera a tlumočí hlavní zásady jeho školy, zveřejněné v roce 1895 v jeho knize MODERNE ARCHITEKTUR. Mádl se zde projevil jako pozoruhodně pregnantní stylist a takže jeho jazyk zůstává dodnes čerstvý a čtivý. Dnešního čtenáře překvapí téměř svrchovaná víra v budoucí Kotěrovu roli, vyzařující z tohoto článku; chvílemi máme dojem, jakoby šlo spíše o zhodnocení Kotěrovy role už sehrané, než úvod k jeho kariéře. Mádl píše, že po shlédnutí jeho školních prací a samostatných projektů "věděli jsme, že nám v něm vzniká nová, opravdu nová síla, jaké české architektuře v té chvíli třeba jako soli, nemá-li tato na dále tonouti v uměleckém konservatismu, jinde již překonaném."

Další dva články, které se zabývají moderní architekturou a které rovněž pomohly etablovat Kotěrovu školu

jako středisko české moderní architektury, jsou Mádlův SLOH NAŠÍ DOBY^{4/} a Kotěrovo O NOVÉM UMĚNÍ.^{5/}

Mádl se ve svém článku zabývá předchůdci moderní architektury zhruba od poloviny minulého století, tedy od Ruskina, Sempers a le Duca až po Wagnera a jeho žáky; v tomto půlstoletém vývoji nachází logiku, směřující k účelovému chápání architektury a v tom spatřuje nejvýraznější rys slohu naší doby.

Kotěrovův článek, Mádlm literárně upravený, probírá zásady nové architektury podobně jako článek PŘÍCHOZÍ UMĚNÍ, avšak zatímco Mádl jako kritik formuloval problémy nutně spíše v obecné poloze, má Kotěrovův článek spíše příchut' konfese tvořícího architekta a působí v tomto ohledu konkrétněji i když slohově - jako celek - méně vyváženě. V otázce konstrukce a materiálu, dvou z nejvíce diskutovaných zřetelů tohoto období, Kotěra říká: "nemůže se mi ... líbiti, když rovná transversní konstrukce se provádí jako kamenný architráv, nemůže se mi líbiti, když kámen vůbec jiným materiálem imitují, nemůže se mi líbiti, vnucují-li dřevu formy kamene, nemůže se mi vůbec žádné zakrývání a žádná imitace líbiti, neboť obojí je rozpačitost a lež."

Některé Kotěrovy formulace připomenou svou zásadovostí funkcionalismus dvacátých let: "Nový tvar vznikne ... tudíž z nového účelu, z nové konstrukce přizpůsobené místu. Židle pro benátského dožete a židle pro našeho dnešního dělníka, židle rukou pracovaná a jiná pomocí strojů zrobená nemohou přece míti tutéž mluvu forem.

Kolik z nás právě tak myslí, jak málo jich však ve shodě s tím tvoří! A právě takové úplné zbavení se archeologického umění jest první podmínkou každého pokroku. Každé hnutí, jež nemá východiště v účelu, v konstrukci a v místu, nýbrž vznik svůj má ve formě, je utopíí."

Odpůrci tohoto nového umění, napřed sdružení okolo časopisu ZPRÁVY SPOLKU INŽENÝRŮ A ARCHITEKTŮV, zakládají v roce 1902 nový časopis, nazvaný ARCHITEKTONICKÝ OBZOR, jenž se stává hlavní tribunou konzervativních sil v české architektuře. Nová architektura ale přes odpor, kladený Kotěrovi a jeho škole, zapouští své kořeny stále hlouběji.

Období od zmíněné noticky o Wagnerově škole /1898/ až do roku 1908 je naplněno úsilím o prosazení nové architektury, jíž je po celé předválečné období kladen oficiální architektonickou obcí značný odpor. V tomto ovzduší plném rozporů se protichůdné názory snadno polarizují až v heslovitá dogmata; i názor o účelu jako primárním kritériu architektovy činnosti se v této době pod tlakem okolností ustavuje jako axiom, ale už záhy se v samotném táboře moderny začíná tento axiom pociťovat jako svazující a brzdící.